

Paweł Perzyna

**BŁAŻEJ STOLARSKI
DROGA DO AWANSU CYWILIZACYJNEGO CHŁOPA POLSKIEGO
W LATACH 1900–1918**

**I. GENEZA ZAINTERESOWAŃ GOSPODARCZO-SPOŁECZNYCH
I POLITYCZNYCH**

U progu XX w. na ziemiach Królestwa Polskiego nastąpił wzrost uświadczenia i aktywności społeczno-politycznej chłopów. Samokształcenie stało się zjawiskiem rozpowszechnionym we wszystkich warstwach społecznych, a szczególnie wśród chłopów, którzy na tej właśnie drodze zdobywali podstawowe wiadomości o przyrodzie, społeczeństwie, a niejednokrotnie rozległą wiedzę dotyczącą uprawy ziemi i hodowli.

Podstawową rolę odegrała w tym procesie szeroko zakrojona akcja oświatowa, kulturalna i gospodarcza ruchu narodowego na wsi Królestwa Polskiego, która zaowocowała m. in. powstaniem Towarzystwa Oświaty Narodowej i Polskiej Macierzy Szkolnej. Nie bez znaczenia też była wywołana przez nią pasja zdobywania wiedzy o otaczającym świecie.

Błażej Stolarski, sam będąc samoukiem, bardzo szybko docenił potrzebę krzewienia wiedzy wśród ludu. Z pasji czytania i uświadciania innych gospodarzy zrodziły się, śmiem twierdzić, jego późniejsze inklinacje do działalności społeczno-politycznej i publicznego wypowiadania się w sprawach dotyczących chłopów¹.

Swoją postawą i poglądami Błażej Stolarski zyskał sobie najpierw autorytet na wsi². W latach 1900–1904, jako jeden z przedstawicieli Sługocic brał udział w poszukiwaniu folwarku na zamianę gruntu dla swojej wsi³.

¹ F. Stolarski, *Z życia dziecka wiejskiego (Dzieciństwo i młodość Błażeja Stolarskiego – działacza ludowego)*, Warszawa 1963, s. 11.

² *Ibidem*, s. 23.

³ B. Stolarski, *Sługocice. Obraz życia i pracy jednej wioski*, Warszawa 1925, s. 19–23.

W sprawie przeniesienia wsi odbył nawet wraz z Władysławem Giebułtowskim, pełnomocnikiem Karola Sulikowskiego, właściciela folwarku Wykno, w kwietniu 1904 r. podróż do Warszawy i Petersburga, w wyniku której nastąpiło oficjalne przejęcie tego majątku przez Zarząd Księstwa Łowickiego⁴.

Przeprowadzka dobytku z gminy Unewel powiatu opoczyńskiego do gminy Będków powiatu brzezińskiego trwała – jak pisał Stolarski – dwie zimy 1904/1905 i 1905/1906 r.⁵ Zajęty przenoszeniem wsi nie mógł B. Stolarski wcześniej niż w okresie rewolucji 1905–1907 r. rozpocząć szerszej działalności społeczno-politycznej. Zresztą nawet w tym okresie poczynania właściciela 24-morgowego gospodarstwa, jednego z największych we wsi, musiały ograniczyć się do uświadamiania „swych sąsiadów w sprawach politycznych”⁶.

Wyrazem wzrostu aspiracji społeczno-politycznych i oceny własnych doświadczeń był artykuł B. Stolarskiego *Co se chłop myśli po wyborach* opublikowany na łamach „Chłopa Polskiego” z 16 marca 1907 r. Autor krytykował w nim ziemiaństwo i księży za działania podejmowane jedynie na rzecz obrony własnych interesów klasowych i niedopuszczanie chłopów do udziału w życiu społecznym. Józef Szaflik podkreślał, że w okresie wydawania pisma w latach 1907–1909, B. Stolarski należał obok Franciszka Wojdy do najwybitniejszych chłopskich publicystów w „Chłopie Polskim”⁷.

W 1907 r. przy Centralnym Towarzystwie Rolniczym wyodrębnił się Wydział Kółek Rolniczych, a już 15 marca tegoż roku zostało zarejestrowane Kółko Rolnicze w Będkowie, którego jednym z założycieli był B. Stolarski⁸. Zakładając je „ani członkowie, ani założyciele nie zdawali sobie sprawy – pisał w 1918 r. – z zadania kółka”. B. Stolarski przyznawał jednak, że dzięki kółku rolniczemu dowiedział się o urządzanych w Warszawie kursach rolniczych⁹.

Błażej Stolarski brał udział w tygodniowych kursach rolniczych organizowanych przez Centralny Wydział Kółek Rolniczych w lutym 1909 i lutym 1910 r. W 1912 r. uczestniczył w wycieczce 50 drobnych gospodarzy z Królestwa Polskiego, pod przewodnictwem przedstawicieli CWKR, do Czech i na Morawy. Pozostawił po niej obszerny opis w „Zorzy”¹⁰.

⁴ *Ibidem*, s. 32.

⁵ *Ibidem*, s. 35.

⁶ „Wyzwolenie” 1917, nr 3, s. 31.

⁷ J. R. Szaflik, *O rząd chłopskich dusz*, Warszawa 1976, s. 311.

⁸ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej APŁ), Rząd Gubernialny Piotrkowski. Kancelaria Prezydialna, sygn. 413, s. nlb.

⁹ B. Stolarski, *Z Będkowa, powiat brzeziński*, „Wyzwolenie” 1918, nr 6, s. 56.

¹⁰ Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Józefa Piłsudskiego w Łodzi, Dział Zbiorów Specjalnych (dalej WMBPŁ, DZS), rps. 80, s. 22, 24, 26 (Korespondencja – odpisy listów B. Stolarskiego); B. Stolarski, *Wrażenia z wycieczki rolników na Morawy i do Czech*, „Zorza” 1913, nr 37, s. 593–595.

W ten sposób kolejny raz pasja pogłębiania wiedzy przyniosła efekty dwojakiego rodzaju. Po pierwsze umocniła w nim potrzebę postępu w gospodarstwie i podnoszenia poziomu hodowli bydła. Służyły temu m. in. udostępnianie we własnym gospodarstwie pola pokazowego dla prowadzenia doświadczeń pod kierunkiem przedstawiciela pola doświadczalnego w Ogrodzonej oraz pokazy i wystawy rolnicze¹¹.

22 sierpnia 1909 r. gospodarstwo B. Stolarskiego uzyskało dyplom i medal brązowy mały na wystawie w Częstochowie¹². Na ostatnim największym przed I wojną światową konkursie gospodarstw chłopskich zorganizowanym w 1912 r. przez CWKR otrzymał dyplom uznania, a jego samego zaliczono obok Mateusza Kazimierskiego do najbardziej wzorowych rolników¹³. 16 sierpnia 1913 r. otrzymał on list pochwalny CTR na wystawie i pokazie w Piotrkowie za grupę bydła czerwonego. Wreszcie 19 lutego 1914 r. dyplom uznania od władz administracyjnych oraz nagrodę pieniężną w wysokości 300 rb¹⁴.

Zarówno Stanisław Giza jak i Janusz Socha wywodzili początki partyjno-politycznej działalności Stolarskiego z rozwoju „nowych form życia politycznego i społeczno-gospodarczego związanych z rewolucją 1905–1907 r.” i wiązali je z wpływami Narodowej Demokracji¹⁵. Z szeroko pojętym ruchem narodowym zetknął się B. Stolarski najprawdopodobniej przez oświatę, a następnie działalność społeczno-gospodarczą. Brak jednak potwierdzenia powiązania organizacyjnego Stolarskiego z nielegalnymi stowarzyszeniami i związkami podporządkowanymi Narodowej Demokracji. Na inspiracje narodowo-katolickie wskazuje jego aktywność w „Chłopie Polskim”, a także typowa dla warstwy chłopskiej postawa przywiązania do tradycji i wiary katolickiej, którą uwypuklił F. Stolarski we wspomnieniach o swoim ojcu.

Niebagatelną rolę w rozbudzeniu zainteresowań polityką odegrały także wspomniane wyżej kursy rolnicze, na których obok fachowej wiedzy rolniczej zetknął się Stolarski z agitacją ideową wybitnych działaczy CTR oraz zainteresowanych pozyskaniem sympatyków znanych działaczy ludowych:

¹¹ „Rocznik Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim za 1913 r.”, Warszawa 1914, s. 145.

¹² Stolarski, *Sługocice...*, s. 102.

¹³ J. Bartyś, *Kółka rolnicze w Królestwie Polskim*, Warszawa 1974, s. 208.

¹⁴ Stolarski, *Sługocice...*, s. 102; „Gazeta Świąteczna” 1913, nr 1701, s. 6.

¹⁵ J. Socha, *Błażej Stolarski (1880–1939). Szkice do biografii*, [w:] *Z dziejów ruchu ludowego w regionie łódzkim*, pod red. W. Piątkowskiego, Warszawa 1992, s. 123; S. Giza, *Błażej Stolarski 1880–1939*, [w:] *Przywódcy ruchu ludowego. Szkice biograficzne*, pod red. A. Więzikowej, Warszawa 1968, s. 320. W świetle najnowszych badań Tadeusza Wolszy nie udało się ustalić i odnaleźć związków B. Stolarskiego z obozem Narodowej Demokracji.

Maksymiliana Malinowskiego, Aleksandra Bogusławskiego, Ireny Kosmowskiej, Jadwigi Dziubińskiej, Adama Chętnika i innych¹⁶.

W 1908 r. nastąpiła secesja z Narodowej Demokracji inteligenckiego odłamu działaczy wiejskich, której duchowym przywódcą był Aleksander Zawadzki. Kontakty z grupą secesjonistów skupionych wokół Zawadzkiego i pisma „Polska” zostały nawiązane przez Stolarskiego prawdopodobnie w sposób typowy dla ówczesnych stosunków wiejskich, to znaczy przez i dzięki instruktorom WKR, których Zawadzki wykorzystał do kolportowania swojego wydawnictwa¹⁷. W ten sposób przed B. Stolarskim otwierała się perspektywa zorganizowanej i ujętej w normy organizacyjno-programowe działalności politycznej, której rozkwit przypadł na drugą dekadę XX w.

II. POWIAT, GMINA I WIEŚ JAKO TEREN PODSTAWOWEJ DZIAŁALNOŚCI SPOŁECZNO-OŚWIATOWEJ B. STOLARSKIEGO

Własne doświadczenia oraz zrozumienie wagi zagadnień oświatowych sprawiły, że B. Stolarski wraz z wybuchem i przez cały okres trwania I wojny światowej wiele wysiłku włożył w rozbudowę szkolnictwa na terenie gminy Będków. Otrzymałą w 1914 r. od władz administracyjnych nagrodę pieniężną „za dobre gospodarowanie” postanowił przeznaczyć na założenie szkoły w Sługolicach¹⁸.

Szkoła, założona w formie ochronki, rozpoczęła działalność 15 listopada 1914 r. i funkcjonowała przez cały okres trwania I wojny światowej. B. Stolarski oddał dwa wyremontowane pokoje w swoim domu na potrzeby szkoły: jeden na klasę, drugi na mieszkanie dla nauczycielki. Sam również przywiózł pomimo trudności wojennych nauczycielkę, Wincentynę Karczewską z Kozienic.

20 lutego 1916 r. rada gminna składająca się z wójta, sołtysów i pełnomocników gminy, przyjęła formalnie szkołę w Sługolicach w poczet szkół gminnych. Inwentarz szkolny, będący dotychczas własnością B. Stolarskiego, przeszedł na własność publiczną pod nadzorem rady szkolnej, a Stolarski oprócz wspomnianych 300 rb, wyłożył około 126 rb na pokrycie m. in. niedoborów przy wypłacaniu pensji nauczycielce.

¹⁶ Socha, *op. cit.*, s. 131.

¹⁷ T. Frankowski, *Próby opanowania ruchu chłopskiego przez Narodową Demokrację w Królestwie Polskim. Narodowy Związek Chłopski*, Warszawa 1961, s. 43 (maszynopis pracy magisterskiej w Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego przy Polskim Stronnictwie Ludowym – dalej AZHRL).

¹⁸ Stolarski, *Sługolice...*, s. 150.

Pomoc gminy okazała się iluzoryczna i szkoła funkcjonowała dalej dzięki inicjatywie mieszkańców Sługocic. 23 grudnia 1917 r. zarząd szkoły, którego członkiem był B. Stolarski wysłał pismo do rady gminnej w Będkowie z propozycją budowy nowych pomieszczeń szkolnych. Jej fundator zapewniał pomoc w tym przedsięwzięciu, polegającą na tym, że „na pewnych warunkach” ofiaruje plac i pokój, w którym mieściła się dotychczas szkoła, „przedłużając dom jego do pożądaných rozmiarów, aby szkoła miała odpowiednie pomieszczenie”. Zarząd nie otrzymał na powyższe pismo odpowiedzi i ostatecznie Stolarski rozbudował swój dom i umieścił w nim szkołę na własny koszt¹⁹.

Jednocześnie z działalnością zmierzającą do rozwoju szkolnictwa w rodzinnej wsi B. Stolarski zajął się na terenie powiatu brzezińskiego organizacją życia kulturalno-oświatowego. 2 marca 1916 r. został zaproszony na zebranie organizacyjne Towarzystwa Oświatowego „Wiedza” w Brzezinach, które zwołano na 9 marca, a następnie zajął się organizacją czytelní, urządzeniem przedstawienia teatralnego w Będkowie oraz upowszechnieniem informacji o zadaniach tejże instytucji. Po koniec marca tego samego roku Stolarski otrzymał propozycję zostania jednym z prelegentów w projektowanej przez Towarzystwo na terenie całego powiatu serii odczytów i pogadanek rolniczo-higienicznych²⁰.

Ambicje fundatora szkoły w Sługocicach w zakresie działalności oświatowej sięgały jednak dalej. W 1917 r. grono osób z gminy będkowskiej, ze względu na trudności komunikacyjne i sytuację ekonomiczną w miastach, postanowiło założyć prywatną szkołę średnią. W tym celu powołano Towarzystwo Uczelni Polskiej im. Tadeusza Kościuszki w Będkowie²¹.

Przewodniczącą zarządu rady szkolnej została Zofia Grodzińska, a sekretarzem B. Stolarski. Szkoła rozpoczęła działalność w wynajętych pomieszczeniach 1 września 1917 r. Zapisano się do niej 87 uczniów. 10 października, po rezygnacji Grodzińskiej, B. Stolarski został wybrany przewodniczącym rady i jednocześnie znalazł się na liście założycieli Towarzystwa. 8 grudnia na wniosek przewodniczącego rady szkolnej wybrano komisję do opracowania memoriału do Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w celu upaństwowienia szkoły lub zatwierdzenia ustawy Towarzystwa i udzielenia mu odpowiedniego subsydium²².

9 stycznia 1918 r. B. Stolarski zdawał sprawozdanie z wizyty w Departamencie WRiOP, gdzie uzyskał informacje „jak dopełnić formalności, tak z zarejestrowaniem Towarzystwa, jako też i szkoły”.

¹⁹ *Ibidem*, s. 151–155.

²⁰ WMBPŁ, DZS, rps. 73, s. 14–16 (*Tow. Oświatowe „Wiedza” w Brzezinach i Rada Opiekuńcza w Będkowie*).

²¹ Stolarski, *Sługocice...*, s. 157.

²² WMBPŁ, DZS, rps. 74, s. 3, 6–7 (*„Uczelnia Polska” w Będkowie*).

Stolarski, jako prezes zarządu rady szkolnej, zajmował się nie tylko sprawami organizacyjno-prawnymi. Czynił starania o koncesję dla szkoły, zanim zostało zatwierdzone Towarzystwo Uczelni Polskiej oraz kredyt w Związku Kas Rolniczych w Warszawie, z którego Towarzystwo miało otrzymać około 5000 mkp i około 2000 mkp od gospodarzy. Prowadził wreszcie pertraktacje ze sprzedającym dom na potrzeby szkoły i brał udział w komisji oceniającej place i warunki ich nabycia²³.

Wynikiem uznania dla działalności B. Stolarskiego był jego ponowny wybór do zarządu rady szkolnej na następną kadencję, a następnie, 29 lipca 1918 r., po raz drugi mianowanie na prezesa. Towarzystwo funkcjonowało do 1920 r. i do końca funkcję prezesa rady szkolnej pełnił Stolarski²⁴.

Aktywność B. Stolarskiego w zakresie rozwoju oświaty na terenie gminy będzowskiej nie przeszkodziła mu w podjęciu kolejnej inicjatywy społeczno-rolniczej w rodzinnej wsi. W 1917 r. został współzałożycielem, a następnie długoletnim prezesem Kółka Rolniczego w Śługolicach. Kółko powstało na mocy zezwolenia władz okupacyjnych i od początku swego istnienia należało do Centralnego Wydziału, a później Centralnego Związku Kółek Rolniczych w Warszawie. Wkrótce po utworzeniu Kółka Rolniczego powstało, również przy jego wydatnym udziale i pomocy, Koło Związku Młodzieży w Śługolicach²⁵.

Kolejną formą działalności społecznej Stolarskiego była jego aktywność na forum samorządu. W 1916 r. na terenie pod okupacją niemiecką zostały powołane drogą mianowania sejmiki powiatowe. B. Stolarski został członkiem sejmiku powiatowego w Łodzi i z jego ramienia uczestniczył w zjazdach sejmików w Warszawie. Jako pierwszy podniósł sprawę dopuszczenia na te zjazdy większej liczby przedstawicieli drobnego rolnictwa²⁶.

Stan zachowania materiałów źródłowych nie pozwala w pełni odtworzyć działalności Stolarskiego w sejmiku powiatowym w Łodzi. Wiadomo jedynie, że 12 listopada 1917 r. komisja do spraw rolniczych sejmiku rozpatrzyła pozytywnie jego wniosek i przyznała zapomogę w wysokości 2400 mkp na urządzenie kursów dla dozorców miejskiej, polowej i budowlanej melioracji. Stolarski uczestniczył również w wytypowaniu 6 osób jako ławników dla sądu pokojowego z okręgu sądu gminnego Ujazd oraz podejmował działania interwencyjne, m. in. w sprawie nieprawidłowości w rozdziale mąki, a także przyjęcia na praktykę słuchacza kursów melioracji rolnej i budowlanej²⁷.

²³ *Ibidem*, s. 11–13, 19–20.

²⁴ *Ibidem*, s. 24, 28.

²⁵ Stolarski, *Śługolice...*, s. 140–143.

²⁶ „Wyzwolenie” 1918, nr 12, s. 115.

²⁷ AZHRL, Zbiór Błażeja Stolarskiego (dalej ZBS) 22, s. 59, 61–68, 80.

III. W CENTRUM WALKI O USAMODZIELNIENIE RUCHU KÓŁEK ROLNICZYCH

Sprawy oświaty wiejskiej, pomimo ich znaczenia dla warstwy chłopskiej, nie stanowiły najważniejszej części aktywności społecznej B. Stolarskiego. Najbardziej kreatywne zadania dla organizacji życia społeczności wiejskiej spełniały kółka rolnicze, które już w pierwszej dekadzie XX w. stanowiły związek o znaczeniu nie tylko gospodarczym, ale i rolniczo-oświatowym²⁸.

Miarą osiągniętego przez Stolarskiego przed I wojną światową sukcesu w sferze działalności społeczno-rolniczej było powierzenie mu funkcji patrona, tj. opiekuna, obwodu będkowskiego, jednego z dwunastu w Okręgowym Wydziale Kółek Rolniczych CTR w Piotrkowie²⁹. W 1913 r. pełnił już przy Stefanie Bukowskim płatną funkcję zastępcy instruktora Okręgu, wyjeżdżając przy tym w teren z pogadankami rolniczymi³⁰. Trzy lata później został B. Stolarski członkiem zarządu CWKR i odtąd miał okazję aktywnie uczestniczyć i wpływać na zmiany w ruchu kółek rolniczych³¹.

W dniach 3–4 lipca 1916 r. odbył się w Warszawie zjazd przedstawicieli kółek rolniczych, na którym wyłonił się problem zjednoczenia kółek rolniczych podlegających WKR CTR i Towarzystwu Kółek Rolniczych im. Stanisława Staszica. Obecny na nim Stolarski stwierdził w swoim wystąpieniu, że pomimo wzajemnych niechęci i oskarżeń staszicowców o propagowanie idei socjalistycznych, a z drugiej strony kółek CTR o całkowitą zależność od ziemiaństwa, należy dążyć do połączenia obu struktur w jedną organizację³². B. Stolarski nie poprzestał tylko na deklaracji w tej sprawie. 9 września 1916 r. rozmawiał z przedstawicielami kółek staszicowskich: Stanisławem Osieckim i Tomaszem Nocznickim, którzy, jak donosił Antoni Wieniawskiemu, byli skłonni do podjęcia pertraktacji w sprawie zjednoczenia. Stolarski zaproponował zatem odbycie wspólnej rozmowy 1 października, a Wieniawski, inicjator zjednoczenia z ramienia CTR, wysłał na ręce S. Osieckiego odpowiednie zaproszenie³³.

Z początkiem 1917 r. w Polskim Stronnictwie Ludowym rozważano kwestię taktyki wobec kółek rolniczych i CTR. Znalazło to odbicie w poglądach B. Stolarskiego na zadania i znaczenie organizacji społeczno-rolniczych

²⁸ Socha, *op. cit.*, s. 130.

²⁹ „Rocznik Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim za 1912 r.”, Warszawa 1913, s. 219.

³⁰ *Ibidem* za 1913 r., Warszawa 1914, s. 246. M. in. pogadanka w Gorzkowicach („Lud Polski” 1913, nr 11, s. 13).

³¹ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Centralne Towarzystwo Rolnicze (dalej CTR) 137, s. 253.

³² Bartyś, *op. cit.*, s. 145.

³³ AAN, CTR 137, s. 167, 169.

dla drobnej własności. 15 lutego 1917 r. ukazał się znaczący dla zrozumienia genezy późniejszych tendencji emancypacyjnych w łonie CWKR artykuł Stolarskiego *Związek drobnych rolników*. Autor zawarł w nim swoją wizję zadań kółek rolniczych. Między innymi podkreślił, że „Kółko ma się stać matką drobnego rolnictwa, a więc ono programem swoim musi obejmować to wszystko, z czym ma mieć do czynienia drobny rolnik. Kółko rolnicze musi tworzyć życie jędrne wśród rolnictwa, wytwarzać instytucje takie, które naprawdę mogą być w stanie zaspokajać potrzeby drobnego rolnika”³⁴. W kontekście tych potrzeb widział konieczność powołania, pod zaproponowaną w tytule artykułu nazwą, instytucji, która ze względu na zakres i format zadań do spełnienia miała stać się faktycznie organizacją drobnego rolnictwa i być alternatywą wobec CTR.

Tydzień później B. Stolarski miał okazję odwołać się do swojej koncepcji podczas trwającego w dniach 21–22 lutego zjazdu kółek rolniczych. Tym razem jego głos nie był już odosobniony. Zarówno B. Stolarski jak i Andrzej Maj wypowiadali się solidarnie za potrzebą ożywienia i rozszerzenia działalności istniejących, dopóki nie powstaną wyspecjalizowane instytucje dla drobnego rolnictwa, jak związek drobnych rolników dla obrony ziemi polskiej i bank państwowy oferujący kredyty długoterminowe dla drobnych rolników³⁵.

Aktywność B. Stolarskiego na forum Centralnego Wydziału nie przeszkodziła mu uczestniczyć w inicjatywach społeczno-rolniczych na niższym szczeblu. 11 marca 1917 r. B. Stolarski otworzył sześciodniowe kursy rolnicze w Łodzi, a 5 czerwca, na zebraniu zarządu Okręgowego Towarzystwa Rolniczego w Łodzi, został wybrany prezesem komisji do uruchomienia i ożywienia kółek rolniczych okręgu łódzkiego³⁶. Pół roku później przyjął funkcję członka Komisji Rewizyjnej Okręgowego WKR w Piotrkowie³⁷.

Z chwilą zmiany linii politycznej PSL latem 1917 r. uległo także rewizji stanowisko tej partii wobec kółek rolniczych. Wyrazem tych tendencji oraz konsekwencją artykułu *Związek drobnych rolników* był wniosek Stolarskiego złożony na posiedzeniu Rady CWKR 18 czerwca 1917 r., w którym postulował on wprowadzenie zmian w regulaminie Centralnego Wydziału, zmierzających w kierunku „przekształcenia go w zrzeszenie kółek rolniczych z charakterem organizacji równoległej do zrzeszenia większych posiadaczy [...] z zachowaniem jak najściślejszej łączności z Centralnym Towarzystwem Rolniczym”³⁸.

³⁴ „Przewodnik Kółek i Stowarzyszeń Rolniczych w Królestwie Polskim” (dalej PKiSRwKP) 1917, nr 7, s. 54.

³⁵ *Ibidem* 1917, nr 10, s. 89.

³⁶ *Ibidem* 1917, nr 15, s. 141; 1917, nr 23, s. 286; 1917, nr 24, s. 294.

³⁷ „Wyzwolenie” 1918, nr 3, s. 29.

³⁸ PKiSRwKP 1917, nr 28, s. 339. Zob. też B. Stolarski, *Znamienna uchwała*, „Wyzwolenie” 1917, nr 27, s. 150–151.

W uzasadnieniu żądania wyodrębnienia kółek rolniczych w samodzielną organizację, bez zrywania łączności z CTR, B. Stolarski – na łamach „Wyzwolenia” – powoływał się na wzrost świadomości społeczno-politycznej chłopów, za którym powinno nastąpić także przekształcenie CWKR w samodzielną organizację wsi³⁹. Wniosek Stolarskiego został bez rozstrzygnięcia przesłany do zarządu, a ten 17 lipca przyjął rezolucję o konieczności reform w organizacji Wydziału i powołał wnioskodawcę w skład komisji do opracowania projektu reform. Było to z pewnością efektem poparcia, z jakim spotkał się wniosek z 18 czerwca w środowisku chłopskich działaczy kółek rolniczych. W ten sposób, przed decydującym rozstrzygnięciem przyszłości organizacyjnej ruchu kółek rolniczych, B. Stolarski obejmował nieformalne przywództwo nad grupą działaczy CWKR domagających się reform wewnątrzorganizacyjnych. Efektem tej pozycji w CWKR było powołanie go, z ramienia tej organizacji, do Centralnej Komisji Statystyki Ziemio- płodów i wybór do Rady Nadzorczej Ubezpieczeń Wzajemnych Budowli od Ognia w Królestwie Polskim⁴⁰.

Generalna batalia wokół wniosku z 18 czerwca 1917 r. rozegrała się dopiero na odbytym w dniach 29–31 stycznia 1918 r. zjeździe przedstawicieli kółek rolniczych, który przyjął zmiany regulaminu Wydziału Centralnego i Wydziałów Okręgowych Kółek Rolniczych. Zmiany te były częściowym sukcesem koncepcji Stolarskiego. Najważniejsza zmiana dotyczyła stosunku CTR–WKR, który przybrał odtąd nazwę Związek Kółek Rolniczych. ZKR uzyskał większą samodzielność i wpływ na pracę CTR. Przeprowadzone wówczas wybory do zarządu Związku wykazały niezwykłą popularność B. Stolarskiego, który otrzymał największą liczbę głosów⁴¹.

Ostatniego dnia zjazdu wygłosił on referat *Drobni rolnicy a państwo polskie*, w którym podkreślał, że los drobnego rolnika będzie uzależniony od znajomości i aktywności w organizacjach i instytucjach wywierających wpływ na jego życie codzienne⁴².

Tego samego dnia odbyło się pierwsze zebranie zarządu, na którym nastąpiły wybory prezydium ZKR. Prezesa nie wybrano, mimo trzykrotnego głosowania. Powołano jedynie trzech wiceprzewodniczących: B. Stolarskiego, Zygmunta Choromańskiego i Jana Eljasza. Następnie wybrano delegatów do wydziałów i sekcji CTR. Stolarski został wydelegowany do Komitetu

³⁹ B. Stolarski, *Uwagi z powodu 10-lecia Wydziału Kółek Rolniczych*, „Wyzwolenie” 1917, nr 25, s. 251.

⁴⁰ PKiSRwKP 1917, nr 33, s. 383; 1917, nr 46, s. 518; zob. też AAN, CTR 138, s. 176.

⁴¹ PKiSRwKP 1918, nr 6, s. 58. *Projekt regulaminu ZKR* (AAN, CTR 138, s. 444). Stolarski otrzymał 240 głosów, Zygmunt Choromański 238, Jan Eljasz 199, „Wyzwolenie” 1918, nr 6, s. 56.

⁴² PKiSRwKP 1918, nr 6, s. 66. Pełny tekst: *ibidem* 1918, nr 13, s. 133–134; 1918, nr 14, s. 145–146.

CTR i Wydziału Ekonomiczno-Społecznego oraz wybrany członkiem komisji wydawniczej, którą postanowiono zorganizować, na wniosek Stefana Jankowskiego, do opieki nad wszystkimi sprawami wydawniczymi ZKR⁴³.

Walka o prezesurę ZKR rozstrzygnęła się dopiero na następnym posiedzeniu zarządu, tj. 26 lutego. B. Stolarski, będąc kontrkandydatem Chorońskiego, przegrał w głosowaniu i razem z Eljaszem pozostał wiceprezesem, co było i tak dużym sukcesem tego 38-letniego wówczas rolnika. Na tym samym posiedzeniu, po sprawozdaniu z narady sekcji samorządowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, postanowiono wybrać komisję samorządową i polecić jej opracowanie nowego projektu ustawy o radach gminnych wspólnie z Wydziałem Ekonomiczno-Społecznym CTR. Do komisji powołano Stolarskiego oraz Juliusza Poniatowskiego, Antoniego Jarosa, Wincentego Zawistowskiego i Stefana Jankowskiego z prawem dobierania członków⁴⁴.

Komisja samorządowa opracowała wspólnie z Biurem Pracy Społecznej projekt ustawy i poddała go pod dyskusję zaproszonych 25 marca działaczy prowincjonalnych, a następnego dnia na zjeździe sejmików. Ostatecznie w ZKR przyjęto z małymi poprawkami zasady wysunięte przez komisję⁴⁵. Owocem przemyśleń B. Stolarskiego w sprawie samorządu wiejskiego z okresu pracy w komisji oraz późniejszej dyskusji na forum PSL, były dwa artykuły opublikowane we wrześniu 1918 r. na łamach „Wyzwolenia”. Wypowiedział się w nich za całkowitym zdemokratyzowaniem stosunków gminnych⁴⁶. „Aktywna gromada, rozumny wójt i sumienny, zgodnie z wójtem współpracujący pisarz wraz z rozwiniętą siecią stowarzyszeń społecznych i związków gospodarczych” – w taki sposób wyobrażał sobie wzorową przyszłą gminę wiejską⁴⁷.

Wobec nowo projektowanej przez władze okupacyjne rek wizycji bydła, trzody chlewnej i koni, Komitet CTR postanowił wysłać delegację do premiera rządu Rady Regencyjnej Jana Kantego Steczkowskiego. W skład delegacji wszedł B. Stolarski, który już 1 maja złożył na posiedzeniu zarządu ZKR sprawozdanie z tej wizyty. Na tym samym posiedzeniu został on wybrany do sekcji pośrednictwa przy zakupie ziemi, a także do biura przekształconego na sekcję drobnych stowarzyszeń rolniczych⁴⁸.

⁴³ *Ibidem* 1918, nr 9, s. 92.

⁴⁴ *Ibidem* 1918, nr 12, s. 126. Zob. też AAN, CTR 139, s. 188.

⁴⁵ „Wyzwolenie” 1918, nr 14, s. 143.

⁴⁶ B. Stolarski, *Kilka uwag o naszej gminie*, „Wyzwolenie” 1918, nr 35, s. 314 oraz *idem*, *Jakie powinno być współdziałanie wójta i pisarza*, „Wyzwolenie” 1918, nr 37, s. 330. Popularyzacji spraw samorządu gminnego podjął się Stolarski już w 1917 r. (*idem*, *Rady gminne*, PKiSRwKP 1917, nr 34, s. 389).

⁴⁷ Socha, *op. cit.*, s. 133–134.

⁴⁸ PKiSRwKP 1918, nr 19, s. 204–205.

W tym samym czasie, jako wiceprezes ZKR i jednocześnie prezes PSL, Stolarski przyczynił się do wznowienia wydawania zamkniętej na początku I wojny światowej „Drużyny”, pisma dla kół młodzieży wiejskiej oraz powołania 1 maja 1918 r. Sekcji Kół Młodzieży Związku Kółek Rolniczych CTR⁴⁹. Aktywność B. Stolarskiego została szybko dostrzeżona w rodzinnym okręgu. 25 maja na zebraniu organizacyjnym Okręgowego ZKR w Łodzi został powołany do zarządu OZKR⁵⁰.

W dniach 12–13 czerwca Stolarski był gościem zebrań ogólnych Związku Rewizyjnego Polskich Stowarzyszeń Rolniczych i Kasy Centralnej Rolniczych Stowarzyszeń Pożyczkowych. 12 czerwca w imieniu ZKR powitał zebranych i wyraził przeświadczenie, że współpraca ZKR i Związku Rewizyjnego wzmocniła pozycję drobnego rolnictwa⁵¹.

Na posiedzeniu zarządu ZKR 30 sierpnia 1918 r. wybrano przedstawicieli do Państwowej Rady Rolniczej Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Koronnych. B. Stolarski, co było dowodem uznania dla jego dotychczasowej działalności w Związku, wszedł do tej Rady z ramienia sekcji drobnych stowarzyszeń rolniczych. Jednocześnie został powołany, w związku z listami o porady, do specjalnej komisji, która miała udzielać informacji dotyczących zakładania i prowadzenia domów ludowych⁵².

31 października Stolarski przewodniczył naradzie przedstawicieli stowarzyszeń rolniczo-hodowlanych, na której powołano sekretariat tychże stowarzyszeń i był to ostatni w 1918 r. efekt jego działalności społecznej⁵³. Następne dwa miesiące działalności B. Stolarskiego zdominowały bez reszty, ze względu na koniec wojny i kształtowanie się niepodległego państwa polskiego, zagadnienia polityczne.

IV. KARIERA POLITYCZNA W OKRESIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

Pomimo pomyślnie rozwijającej się kariery w najpoważniejszej na wsi Królestwa Polskiego organizacji społeczno-rolniczej, największy jakościowo awans spotkał Stolarskiego w sferze działalności politycznej. Zbliżająca się wojna i ruch militarny w Galicji przyspieszyły proces organizacji politycznej grupy Aleksandra Zawadzkiego. W 1912 r. powstał Narodowy Związek Chłopski⁵⁴. B. Stolarski, co było miarą jego sukcesu w działalności politycznej

⁴⁹ Socha, *op. cit.*, s. 133.

⁵⁰ PKiSRwKP 1918, nr 24, s. 253. Zob. też AAN, CTR 138, s. 715.

⁵¹ PKiSRwKP 1918, nr 25, s. 263; 1918, nr 27–28, s. 288.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem* 1918, nr 46–47, s. 500.

⁵⁴ Wydana w 1915 r. broszura *Czym jest i do czego dąży Narodowy Związek Chłopski* stwierdzała definitywnie, że NZCh powstał jesienią 1912 r. (Archiwum Państwowe w Krakowie,

przed I wojną światową, znalazł się, obok Aleksandra i Ludwiki Zawadzkich, Antoniego Piątkowskiego, Wacława Dunina, Jana Mazura, Franciszka Wielguta i Aleksandra Bogusławskiego, w gronie założycieli NZCh. Stolarski nie wszedł do Zarządu Głównego i na podstawie zachowanych źródeł oraz ze względu na masoński i oparty – zdaniem Bogusławskiego – na wzorach Ligi Narodowej charakter tej struktury, niemożliwe jest ustalenie jego stanowiska i kierunku działalności w tej zakonspirowanej organizacji⁵⁵.

W połowie sierpnia 1914 r. NZCh wszedł w skład Zjednoczenia Organizacji Niepodległościowych, a w listopadzie tego samego roku, po rozpadzie tegoż, znalazł się w Konfederacji Polskiej. Dla niej też zawiesił swoją działalność, a wszyscy członkowie NZCh wstąpili do Konfederacji⁵⁶.

3 czerwca 1915 r. odbył się w Piotrkowie zjazd przedstawicieli Naczelnego Komitetu Narodowego z przedstawicielami Królestwa Polskiego. B. Stolarski, podobnie jak inni, zaproszony przez szefa Departamentu Wojskowego Władysława Sikorskiego, nie odegrał na tym spotkaniu znaczącej roli⁵⁷.

Dwa miesiące później, na gruncie popierania organizacji wojskowej, doszło do zjednoczenia Konfederacji Polskiej i Unii Stronnictw Niepodległościowych w Komitecie Naczelnym Zjednoczonych Stronnictw Niepodległościowych. Warto w tym miejscu podkreślić, że zdaniem Holzera i Molendy, udział NZCh w KP i KN ZSN brał się z faktu związania prawie całej organizacji NZCh, zwłaszcza na szczeblu wiejskim z ruchem aktywistyczno-niepodległościowym⁵⁸. Ta więc wynikała z poparcia dla idei walki przeciwko Rosji i tworzenia w tym celu oddziałów wojskowych – Legionów i Polskiej Organizacji Wojskowej. Dalsza kariera B. Stolarskiego wskazywała, że był on dzieckiem takiego właśnie związku – narodowego w formule i niepodległościowego w działaniu. Już wówczas był on prawdopodobnie członkiem POW⁵⁹.

Naczelny Komitet Narodowy – dalej APKr, NKN 105, k. 263). Tę datę założenia NZCh przyjął również J. Molenda, *Masy chłopskie i ruch ludowy w czasie wojny 1914–1918*, [w:] *Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914–1923*, Warszawa 1961, s. 382. Natomiast T. Rek, *Ruch ludowy w Polsce*, Warszawa 1947, t. 1, s. 110 podał 1906 r. Z kolei A. Piątkowski, *Dzieje ruchu zaraniarskiego*, Warszawa 1956, s. 19–20 przyjął rok 1908.

⁵⁵ Frankowski, *op. cit.*, s. 38.

⁵⁶ „Polak” 1916, nr 1, s. 1.

⁵⁷ APKr, NKN 103, k. 75, 150.

⁵⁸ O powołaniu KN ZSN (APKr, NKN 101, k. 288; J. Holzer, J. Molenda, *Polska w I wojnie światowej*, Warszawa 1967, s. 172). Głównym celem działalności NZCh była „zupełna niepodległość Polski”, a dopiero na drugim miejscu „stała obrona osobistych interesów stanu włościańskiego” – Frankowski, *op. cit.*, s. 48–49. Wyzucenie NZCh na problem odzyskania niepodległości podkreślał również J. Borkowski, *Ludowcy w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, cz. 1, s. 9.

⁵⁹ Zaproszenie na zjazd byłych członków POW 2 obwodu (tomaszowskiego) V okręgu. (WMBPL, DZS, rps. 76, s. 54 – *Materiały do działalności społecznej*). List St. Jaworskiego do B. Stolarskiego z 21 III 1936 r. (*ibidem*, rps. 81, s. 111 Zaproszenia Błażeja Stolarskiego); zob. też odezwę Wacława Dunina (APŁ, *Zbiór druków i pism ulotnych* – dalej Zdipu) 167, s. 79).

Od połowy 1915 r. w NZCh narastał konflikt. Zawadzki agitował za zerwaniem łączności organizacyjnej z KP, a jednocześnie kształtowała się grupa działaczy wyznająca program samodzielnej walki o pełną niepodległość Polski, której pierwszym założeniem miało być Królestwo Polskie⁶⁰. W tych warunkach 26 października Komitet Centralny Konfederacji Polskiej postanowił wyodrębnić pozostałą w Konfederacji większą część członków NZCh i nadać tej grupie nazwę Związek Ludu Polskiego⁶¹. Ta swoista secesja awansowała nowych działaczy, wśród których znalazł się B. Stolarski, powołany w skład Zarządu Głównego ZLP.

14 listopada 1915 r., z okazji przybycia prezesa NKN, Władysława Leopolda Jaworskiego na lustrację biur i instytucji Departamentu Wojskowego, odbył się w Piotrkowie kolejny zjazd przedstawicieli Królestwa Polskiego. B. Stolarski wystąpił w Piotrkowie z ramienia ZLP i podpisał przyjętą na zjeździe rezolucję⁶².

W tym samym czasie podjęto próby zjednoczenia ruchu chłopskiego w Królestwie Polskim. W 1917 r. w gazecie „Wyzwolenie” w notatce biograficznej poświęconej Stolarskiemu podkreślano, „że przyczynił się bardzo do połączenia trzech oddzielnych organizacji”, ale nie ma dowodów potwierdzających jego udział w spotkaniach przedstawicieli Stronnictwa Ludowego, Związku Chłopskiego i NZCh (później ZLP), które odbyły się w październiku i listopadzie 1915 r. Zjazd zjednoczeniowy tych organizacji odbył się w Warszawie 4–6 grudnia 1915 r. Powołano Polskie Stronnictwo Ludowe. B. Stolarski nie wszedł do władz nowej partii, ale w konsekwencji swej roli w ZLP nie mógł na dłuższą metę pozostać na uboczu⁶³.

18 grudnia 1915 r. powstał Centralny Komitet Narodowy, będący – zgodnie ze statutem – organem nadrzędnie kierującym „organizacją narodową na terenie ziem polskich byłego zaboru rosyjskiego do chwili ujawnienia Naczelnej Rady Narodowej”. W rzeczywistości CKN stał się kolejną organizacją, będącą reprezentacją stronnictw niepodległościowych Królestwa Polskiego. Z ramienia PSL w składzie CKN znalazł się m. in. B. Stolarski⁶⁴.

⁶⁰ „Polak” 1916, nr 1, s. 1; Frankowski, *op. cit.*, s. 87. A. Lech, (*Myśl polityczna polskiego ruchu ludowego*, [w:] *Dzieje polskiej myśli politycznej w czasach nowożytnych i najnowszych*, cz. 1 pod red. A. F. Grabskiego, Łódź 1985, s. 419) podkreślał, że zarówno NZCh, jak i PSL w 1916 r. głosiły koncepcję jednozaborowego państwa, dopiero później postulując rozszerzenie tej organizacji na ziemie odzyskane z innych zaborów.

⁶¹ „Polak” 1916, nr 1, s. 1.

⁶² Frankowski, *op. cit.*, s. 87. Rezolucja w APKr, NKN 103, k. 110–111.

⁶³ Molenda, *Polskie Stronnictwo Ludowe w Królestwie Polskim 1915–1918*, Warszawa 1965, s. 35; zob. też APKr, NKN 107, k. 144.

⁶⁴ *Statut CKN* (APŁ, Zdipu 340, s. nlb). *Deklaracja programowa* (AAN, Centralny Komitet Narodowy – dalej CKN 1, s. 1). Informacje o działalności CKN [w:] APKr, NKN 104, k. 20–123 oraz AAN, CKN 3 i 4.

Natomiast 5 listopada 1916 r. została wydana proklamacja, tzw. akt 5 listopada, w imieniu cesarza Niemiec i Austro-Węgier, zakładająca utworzenie „z ziem wydartych panowaniu rosyjskiemu” samodzielnego państwa „z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem”. Miesiąc później, 6 grudnia, generał-gubernator Hans Beseler wydał rozporządzenie o powołaniu Tymczasowej Rady Stanu⁶⁵. Dwa dni po wydaniu rozporządzenia zjazd PSL nałożył na swoich przedstawicieli w przyszłej TRS obowiązek obrony „interesu ludu, domagania się bezpośredniego udziału ludu w rządzie polskim” oraz stworzenia demokratycznych „praw wyborczych do Sejmu”⁶⁶.

W tym samym czasie rozpoczęły się długotrwałe pertraktacje z władzami okupacyjnymi i między stronnictwami dotyczące ułożenia listy radców. Nazwisko B. Stolarskiego, jako kandydata CKN i chłopa z okupacji niemieckiej, pojawiło się na liście radców 20 grudnia i pozostało już do końca trwania pertraktacji⁶⁷.

17 grudnia B. Stolarski przewodniczył wiecowi PSL w Łodzi, na który przybyli chłopi z powiatów łódzkiego i łaskiego⁶⁸. Siedem dni później ukazał się numer wstępny „Wyzwolenia”, na łamach którego skupił w następnych latach swoją aktywność publicystyczną, wchodząc zarazem w skład komisji redakcyjnej i angażując w jego wydawanie swoje środki pieniężne w charakterze udziałowca „Ludowej Spółki Wydawniczej B. Stolarski, F. Stasiak i S-ka”⁶⁹.

W ostatnich dniach grudnia rozpoczęły się poufne posiedzenia kandydatów desygnowanych przez partie polityczne na przyszłych członków TRS. Stolarski uczestniczył w posiedzeniach 3 i 4 stycznia 1917 r. oraz nadesłał, odczytany 5 stycznia, własny projekt odezwy przyszłej TRS do narodu⁷⁰.

15 stycznia 1917 r. odbyło się inauguracyjne posiedzenie Rady. B. Stolarski uczestniczył we wszystkich, odbytych między 15 stycznia a 2 lipca, 20 posiedzeniach plenarnych, ale trzeba szczerze przyznać, że nie odegrał na forum TRS znaczącej roli. Na fakt ten złożyło się kilka przyczyn. Stolarski i Maj byli jedynymi samoukami w gronie radców, spośród których 19 ukończyło wyższe studia. On również i Antoni Łuniewski byli najmłodszymi

⁶⁵ *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, pod red. H. Janowskiej i T. Jędruszcza, Warszawa 1984, s. 293; J. Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918*, Warszawa 1985, s. 135–136.

⁶⁶ „Wyzwolenie” 1916, nr wstępny, s. 4.

⁶⁷ APKr, NKN 137, k. 63–71; zob. też „Wyzwolenie” 1917, nr 5, s. 58.

⁶⁸ „Wyzwolenie” 1916, nr wstępny, s. 12.

⁶⁹ Spółka zawiązała się na zjeździe udziałowców „Wyzwolenia” 28 I 1918 r. („Wyzwolenie” 1918, nr 10, s. 100); A. Paczkowski, *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918–1939)*, Warszawa 1970, s. 110.

⁷⁰ AAN, Tymczasowa Rada Stanu (dalej TRS) 91, k. 9–14.

członkami Rady⁷¹. Nie należy także zapominać, że był to dla B. Stolarskiego dopiero kolejny etap rozwoju jego kariery politycznej w skali ogólnopolskiej.

Stolarski został członkiem i wziął udział w pracach Komisji Wojskowej, Rady Departamentu Spraw Wewnętrznych, Rady Departamentu Pracy, Rady Departamentu Gospodarstwa Społecznego, w obrębie którego został członkiem Rady Komisji Rolnictwa oraz rzeczoznawcą w dziale spraw ogólnych⁷². Wybór powyższych rad i komisji nie był wcale przypadkowy, zważywszy na obowiązki nałożone przez zjazd PSL z 8 grudnia 1916 r. na swoich przedstawicieli w Radzie. Zgadzam się w tym miejscu z Suleją, który zauważył, że przy wyborze rad decydowały nie tylko motywacja fachowa i posiadane kwalifikacje, ale najważniejszą rolę odegrały poglądy społeczne i w mniejszej nieco mierze polityczne radców⁷³.

„Nie osobiste dążenia – pisał Stolarski w odezwie *Do Was, Bracia, włościanie* w imieniu swoim i A. Maja – mieliśmy na względzie. Dalekimi jesteśmy od tego. Kierowała nami myśl, aby stanąć w obronie praw i interesów ludu wiejskiego, i to w chwili tej, kiedy dla tego ludu będą ustanawiane nowe prawa, które długo mogą być obowiązujące”⁷⁴.

Centralnym problemem od początku istnienia Tymczasowej Rady Stanu stała się sprawa wojska oraz określenie prawno-politycznego stanowiska Legionów. Na posiedzeniu Komisji Wojskowej 22 stycznia B. Stolarski i A. Maj scharakteryzowali nastrój ludności wiejskiej wobec werbunku. Mówili o ogólnej niechęci do wojska sfer ludowych ze względu na brak własnego rządu, ciężkie warunki ekonomiczne, nadużycia i bezkarność żandarmów oraz obawy przed zwycięstwem koalicji. W ścisłym związku ze sprawą tworzenia przyszłej armii pozostawały także zgłoszone 25 stycznia przez niego oraz Pawła Jankowskiego i A. Maja wnioski dotyczące zorganizowania rad gminnych i Krajowej Straży Bezpieczeństwa⁷⁵.

W celu zdobycia większego wpływu chłopów na prace Komisji Konstytucyjno-Sejmowej Stolarski starał się, na posiedzeniu plenarnym 1 lutego, przeforsować do niej kandydaturę przedstawiciela PSL, Tomasza Nocznickiego. Starania te, zgodne z powierzoną mu przez PSL misją, nie przyniosły rezultatu i w komisji reprezentował chłopów jedynie A. Maj⁷⁶.

⁷¹ *Ibidem*, 103a, k. 3; W. Suleja, *Próba budowy zrębów polskiej państwowości w okresie istnienia Tymczasowej Rady Stanu*, Wrocław 1981, s. 98.

⁷² AAN, TRS 16, k. 64; 17, k. 166; J. Kochanowski, *O kształt polskiej policji styczeń 1917–listopad 1918*, „Przegląd Historyczny” 1986, z 3, s. 483, zob. też *Prace departamentów i biur Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego od dnia 15 stycznia do 1 września 1917 roku*, b.m.w., 1918.

⁷³ Suleja, *op. cit.*, s. 105.

⁷⁴ B. Stolarski, *Do Was Bracia włościanie*, „Wyzwolenie” 1917, nr 5, s. 53–54.

⁷⁵ AAN, TRS 4, k. 7; 95, k. 74–75.

⁷⁶ *Ibidem*, 92, k. 91, 100.

10 lutego 1917 r. Józef Piłsudski przedstawił projekt organizacji wojska pod nazwą *Organizacja i technika zaciągu do Wojska Polskiego*. Po dwóch tygodniach, na posiedzeniu plenarnym 24 lutego, B. Stolarski dowodził, że przedłużanie się okresu oczekiwania na odpowiedź władz okupacyjnych w tej sprawie może doprowadzić do tego, iż „[...] przeciągnięta struna musi pęknąć i sprawa odwróci się w tę lub inną stronę, co zawsze będzie złem, bo albo nastąpi zupełna oziębłość i niewiara społeczeństwa, albo niepotrzebne wybryki w niektórych okolicach”. Na tym samym posiedzeniu został wybrany, zgodnie z sugestią Piłsudskiego, z którym rzekomo miał rozmawiać w tej sprawie, do Komisji Wojskowej. Plenum rozpatrzyło również wniosek, którego jednym z sygnatariuszy był Stolarski, dotyczący powołania złożonej z pięciu członków TRS komisji, która miałaby przystąpić do przygotowania listy kandydatów, instrukcji i projektu określającego kompetencje komisarzy miejscowych Tymczasowej Rady Stanu⁷⁷.

Na posiedzeniu plenarnym 5 marca rozpatrywane były dwa nagłe wnioski ks. Henryka Przeździeckiego podpisane między innymi przez B. Stolarskiego. Pierwszy w sprawie niekonsultowania z TRS rozporządzenia generał-gubernatora warszawskiego dotyczącego monety, drugi w sprawie cenzurowania w prasie wzmianek o Litwie. W następnym punkcie porządku dziennego została poruszona kwestia zorganizowania przez Departament Spraw Wewnętrznych zjazdu ogólnokrajowego w celu omówienia zagadnienia komisarzy miejscowych i spraw wojskowych. Stolarski skrytykował pomysł dyrektora Michała Łempickiego zwołania zjazdu na 11 marca 1917 r. Ze względu na trudności komunikacyjne i potrzebę lepszego przygotowania był za przełożeniem terminu zjazdu⁷⁸.

23 marca 1917 r. B. Stolarski już jako członek Komisji Wojskowej złożył na jej posiedzeniu wniosek i interpelację. Wniosek dotyczył powołania specjalnej podkomisji do przygotowania projektu zaprowiantowania armii polskiej i został ostatecznie uznany za niemożliwy do przeprowadzenia. Natomiast interpelacja jego i Komitetu Ratunkowego w Lublinie w sprawie „niewłaściwego zachowania się organów werbunkowych” zostały przesłane do komisariatu werbunkowego z jednoczesnym powiadomieniem o tym kroku komendy legionów⁷⁹.

Osiem dni później na plenum TRS B. Stolarski został zatwierdzony jako członek Rady Departamentu Pracy oraz poparł swoim podpisem dwa nagłe wnioski Władysława Studnickiego. Pierwszy dotyczył zawiadomienia ochotników do wojska polskiego z Wilna o użyciu ich do batalionów robotniczych,

⁷⁷ *Ibidem*, k. 92, 176–181, 210; zob. też W. Piątkowski, *Stosunek Polskiego Stronnictwa Ludowego do polityki aktywistycznej w okresie istnienia Tymczasowej Rady Stanu*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1959, nr 1, s. 249.

⁷⁸ AAN, TRS 92, k. 260–266, 276; 17, k. 150.

⁷⁹ *Ibidem*, 4, k. 77; por. też: AZHRL, ZBS 23, s. 91.

a drugi przyszłości ziem litewskich. Po dyskusji wnioski te zostały odesłane do Wydziału Wykonawczego, z tym, że drugi po przejściu przez Departament Spraw Politycznych⁸⁰.

Czternaste posiedzenie plenarne 13 kwietnia zdominowały sprawy polityki monetarnej i wojska. Pomimo przygotowania przez dyrektora Departamentu Skarbu Stanisława Dzierzbickiego projektu powołania Banku Krajowego, władze okupacyjne narzuciły koncepcję utworzenia Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej tylko dla okupacji niemieckiej i wprowadzenia nowej waluty – marki polskiej. B. Stolarski, reasumując wypowiedzi poprzedników, uznał, że uregulowanie waluty jest sprawą pilną i powinno być szybko przeprowadzone. Zaznaczył jednakże, że projekt wprowadzenia nowej waluty nie był doskonały, a komisarze rządowi nie uważali za stosowne liczyć się w tej sprawie ze zdaniem chłopów.

Po dyskusji w sprawach wojskowych została powołana „Komisja do Oceny Odezów Werbunkowych”, w skład której wszedł B. Stolarski oraz J. Piłsudski i hr. Wojciech Rostworowski⁸¹. Sprawy wojskowe oraz „stosunki między TRS a Beselerem” były również 14 kwietnia tematem prywatnego spotkania u marszałka koronnego, na które został zaproszony B. Stolarski. Trzy dni później na posiedzeniu Wydziału Wykonawczego jego kandydatura została zatwierdzona wraz z dwunastoma innymi, na członków Komitetu Ofiary Narodowej⁸².

Rewolucja w Rosji, przekazanie 10 kwietnia przez Austro-Węgry Legionów Beselerowi, a także pomijanie opinii TRS w stosunkach wewnętrznych doprowadziły do kryzysu w funkcjonowaniu Rady. Rozpoczęła się seria poufnych posiedzeń, na których, trudno nie ustrzec się w tym momencie od refleksji, Stolarski przemówił w sposób bardziej zdecydowany i odważny.

Na poufnym zebraniu 27 kwietnia Jankowski wypowiedział się za ustąpieniem Tymczasowej Rady Stanu. B. Stolarski natomiast obciążył winą za powolne tworzenie wojska władze okupacyjne. Za podstawowy błąd TRS uznał odizolowanie się jej od społeczeństwa, ale jednocześnie uznał, że jej ustąpić nie wolno, „gdyż swe mandaty może złożyć tylko społeczeństwu” lub gdy Sejm tego zażąda. W sprawach ustrojowych był za utworzeniem rządu i zwołaniem Sejmu, a przeciw powołaniu regenta. Różnica w konkluzjach Jankowskiego i Stolarskiego była niezrozumiała, choć nie była pierwszą oznaką braku koordynacji politycznej w działalności przedstawicieli PSL⁸³. Wydaje się, że o tej różnicy zdecydował brak dostatecznego rozeznania sytuacji, i to

⁸⁰ AAN, TRS 92, k. 395–403.

⁸¹ *Ibidem*, k. 443, 455.

⁸² AZHRL, ZBS 23, s. 171–172, 174, 176; AAN, TRS 95, k. 443; *Regulamin KON* (*ibidem*, 92, k. 208–209).

⁸³ *Ibidem*, 94, k. 46–47; zob. też „Biuletyn” 1917, nr 97, s. nlb.

głównie w odniesieniu do B. Stolarskiego⁸⁴. W późniejszym okresie podobne różnice już nie wystąpiły.

1 maja na posiedzeniu plenarnym została omówiona sytuacja polityczna. Stolarski, zabierając głos po Piłsudskim, wystąpił z tezą zasadniczo różną od tej z 27 kwietnia. Podkreślił, „że niewiara wobec okupantów rośnie”, a Rada straciła zaufanie społeczne. „Innej drogi wyjścia – kończył swoją wypowiedź – dla niej nie ma, jak podanie do dymisji”. Wniosek Piłsudskiego o złożenie mandatów został odrzucony 19 głosami przeciw przy czterech za (Artura Śliwińskiego, Piłsudskiego, Stolarskiego, Dzierżbickiego). W odpowiedzi B. Stolarski głosował przeciwko przyjętym jako uchwały tego posiedzenia wnioskowi marszałka koronnego i Józefa Kozłowskiego w sprawie powołania regenta i rządu oraz zrównania praw „poddanych” Austro-Węgier i „Królewaków” w przyszłym wojsku polskim⁸⁵.

Poufne posiedzenia TRS 31 maja i 1 czerwca odbyły się pod wpływem uchwały Koła Polskiego w Wiedniu z 28 maja 1917 r., która stwierdzała, że jedynym dążeniem narodu polskiego winno być odzyskanie niepodległej i zjednoczonej Polski z dostępem do morza. B. Stolarski podtrzymał 1 czerwca swoją deklarację z 1 maja o dymisji. Podkreślał przy tym, że społeczeństwo oczekiwało od Rady nie projektów ustaw, lecz doprowadzenia do zniesienia restrykcyjnej polityki władz okupacyjnych⁸⁶.

Dziwiącego czerwca komisarze rządowi przedstawili oświadczenie będące odpowiedzią na uchwały z 1 maja. Dziesięć dni później B. Stolarski na posiedzeniu poufnym wypowiedział się, podobnie jak 27 kwietnia, przeciwko ustrojowi monarchicznemu, a za republikańskim. Ostatecznie uznał, że Sejm powinien stać się „pewnego rodzaju testamentem starej Rady Stanu”⁸⁷.

Jeszcze następnego dnia Stolarski wraz z dyrektorem Departamentu Gospodarstwa Społecznego Stanisławem Janickim wyczerpująco zreferowali sprawę rekwizycji krów w powiecie łódzkim na posiedzeniu Wydziału Wykonawczego⁸⁸, a już 2 lipca na posiedzeniu plenarnym grupa działaczy obozu tzw. lewicy niepodległościowej zgłosiła oficjalnie swoje wystąpienie z TRS.

Najpierw uczynili to Piłsudski i Śliwiński, a następnie Jankowski w imieniu swoim i Stolarskiego. We wcześniej przygotowanym oświadczeniu przedstawicieli PSL m. in. stwierdzono: „[...] TRS nie jest ciałem, które by mogło wziąć na siebie odpowiedzialność za dalszy rozwój polityki i gospodarki narodu [...]”. Sam B. Stolarski swoje ustąpienie z Rady uzasadnił w sposób bardziej demagogiczny. Żądał wynagrodzenia krzywd, a nie wyjaśnień,

⁸⁴ Piątkowski, *op. cit.*, s. 253.

⁸⁵ AAN, TRS 92, k. 504–505.

⁸⁶ *Ibidem*, 94, k. 223–224.

⁸⁷ *Ibidem*, k. 302, 304.

⁸⁸ *Ibidem*, 95, k. 548.

w sprawie skarg chłopów na rekwizycję, które wręczał komisarzom rządowym. Podkreślał wreszcie, że ustępuje mając pewność, iż działalność TRS „nie prowadzi do realizacji postanowień aktu 5 listopada”. Dla ilustracji tego twierdzenia przytoczył szereg występów władz okupacyjnych, które – jego zdaniem – były gorsze „niż dawne postęпки władz rosyjskich”⁸⁹.

W kontekście pozytywnej oceny działalności B. Stolarskiego w Radzie, a także na forum CWKR, postępował jego awans w hierarchii partyjnej. Na zjeździe PSL 22–23 lutego został on członkiem Zarządu Głównego, a trzy miesiące później objął, po Tomaszu Nocznickim, stanowisko prezesa PSL⁹⁰. W tym charakterze wziął udział 17 października 1917 r. w obchodach kościuszkowskich w Raławicach⁹¹.

Stanowisko prezesa PSL, trzeba obiektywnie przyznać, nie było tylko wynikiem uznania dla działalności Stolarskiego, ale również wypadkową starcia odmiennych koncepcji społeczno-politycznych w samym stronnictwie. Kandydatura B. Stolarskiego była najprawdopodobniej efektem kompromisu zantagonizowanych frakcji zaraniarskiej lewicy, radykałów i byłych narodowców. Nocznickiego postrzegano jako radykała i antyklerykała, a to nie sprzyjało współpracy politycznej z innymi warstwami społecznymi⁹².

Sam B. Stolarski w artykule *Czy chłop dba na wsi o sprawę narodową* podkreślał pragnienie większości chłopów osiągnięcia jednomyślności gospodarczej i politycznej z innymi warstwami narodu⁹³. Efektem tej wspólnoty było wejście PSL do Rady Narodowej oraz wysuwanie przez cały 1917 r. skromnych dążeń socjalnych, tj. rozparcelowania jedynie ziemi majorackiej i skarbowej.

Zmiany w kierunku radykalizacji PSL przyniósł dopiero rok 1918. Decydujący wpływ na zmiany stosunku PSL do niepodległości, dylematów narodowościowych, kwestii ekonomicznych i reform wywarła – zdaniem Honowskiego⁹⁴ – ówczesna ideologia socjalistyczna. Konkretnie chodziło tutaj o wpływy jakie posiadali w PSL działacze Polskiej Partii Socjalistycznej oraz Stanisław Thugutt, którego agitacja na wiecach i na łamach „Wy-

⁸⁹ Oświadczenie przedstawicieli PSL w TRS (APKr, NKN 105, k. 692). Wypowiedź Stolarskiego (AAN, TRS 93, k. 16).

⁹⁰ Molenda, *Polskie...*, s. 176. O głębokości i zakresie wpływów w PSL zob. Socha, *op. cit.*, s. 126–127; A. Bogusławski, *Ruch ludowy w czasie wojny 1914–1918 w Królestwie Polskim w świetle wspomnień* (lipiec 1916–listopad 1918), „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1960, nr 2, s. 284.

⁹¹ H. Brodowska, *Chłopi o sobie i Polsce. Rozwój świadomości społeczno-narodowej*, Warszawa 1984, s. 194.

⁹² APŁ, Zdipu 340, s. nlb; Rek, *op. cit.*, s. 162–163.

⁹³ „Wyzwolenie” 1917, nr 3, s. 31.

⁹⁴ Stolarski jest określany w pracach Honowskiego jako satelita Thugutta (F. Honowski, *Parlament i rząd w Polsce niepodległej*, Warszawa 1938, s. 133, 178, 273; i d e m, *Prawno-polityczne dążenia wsi polskiej na tle literatury ludowej 1918–1938*, Warszawa 1939, s. 39, 123).

zwolenia" prowadziła „w kierunku podżegania ciemnych mas przeciwko wszystkiemu i wszystkim". Następny zjazd PSL 27–28 stycznia 1918 r. przedłużył co prawda prezesurę B. Stolarskiego na następną kadencję, ale faktycznie osoba prezesa pozostała w przededniu przełomowych wydarzeń historycznych w cieniu silnej indywidualności S. Thugutta.

W marcu 1918 r. Stolarski, postrzegany już jako polityk ogólnopolskiego formatu, odrzucił, zgodnie ze stanowiskiem swojego stronnictwa, propozycję wzięcia udziału, w charakterze członka sejmiku powiatowego, w wyborach do Rady Stanu⁹⁵. Pozycja prezesa PSL „Wyzwolenie" pozwoliła mu nie tylko uczestniczyć, ale również przewodniczyć obradom zjazdu przedstawicieli ludowych organizacji politycznych: PSL i Zjednoczenia Ludowego z Królestwa Polskiego oraz PSL z Galicji. Zjazd ten odbył się 24 października w Krakowie. Ze względu na różnice stanowisk PSL „Wyzwolenia" i Zjednoczenia Ludowego wobec Rady Stanu zjazd nie przyniósł spodziewanego postępu w sprawie jedności działania ruchu ludowego. B. Stolarski oraz przedstawiciele pozostałych stronnictw zostali powołani w skład prezydium następnego zjazdu, który miał omówić sprawy społeczne⁹⁶.

Niosące koniec wojny i okupacji niemiecko-austriackiej pierwsze dni listopada 1918 r. Stolarski spędził w Warszawie, a następnie w Lublinie. W Warszawie zajmował się przygotowaniem ważnego ze względu na porę polityczną zjazdu PSL, a następnie przewodniczył w dniach 1–2 listopada obradom tegoż. W nocy z 6 na 7 listopada 1918 r. został utworzony w Lublinie Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej pod przewodnictwem Ignacego Daszyńskiego. Z ramienia PSL kluczową rolę w jego utworzeniu odegrał nie prezes Zarządu Głównego, lecz S. Thugutt. On też objął ważne stanowisko ministra spraw wewnętrznych. Z racji swego stanowiska w stronnictwie B. Stolarski wszedł do rządu, ale bez przydziału i został jedynie sygnatariuszem jego odezwy programowej⁹⁷.

Awans cywilizacyjny warstwy chłopskiej był w znacznej mierze wypadkową zmian, które wystąpiły na początku XX w. Jedną z nich była pomyślna w rolnictwie od połowy lat dziewięćdziesiątych XIX w. koniunktura, która m. in. przejawiała się wzrostem cen żywności, ziemi. Na tym podłożu wykształciły się tendencje sprowadzające się do intensyfikacji produkcji rolnej. Drugą, szerszą zmianą był proces demokratyzacji życia społecznego umożliwiający pojawienie się na scenie politycznej tzw. warstw i grup niehistorycznych, w tym chłopstwa. Ostatnie zjawisko dotyczyło przede wszystkim zaboru rosyjskiego.

⁹⁵ AZHRL, ZBS 23, s. 247; B. Stolarski, *Opamiętajcie się*, „Wyzwolenie" 1918, nr 16, s. 158.

⁹⁶ „Wyzwolenie" 1918, nr 41, s. 363; Molenda, *Polskie...*, s. 261.

⁹⁷ S. Thugutt, *Autobiografia*, Warszawa 1984, s. 110–111.

Błażej Stolarski był przykładem działacza chłopskiego, który dzięki pracy samokształceniowej, uporowi, a także splotowi przełomowych wydarzeń historycznych zawdzięczał niespotykany w innym okresie awans społeczno-polityczny. Nie ma bowiem w jego biografii drugiego okresu, w którym jego sukcesy i znaczenie w ruchu ludowym byłyby aż tak widoczne.

Rozpatrując ten awans nie tylko z punktu widzenia jego działalności społeczno-politycznej, ale również z punktu widzenia zachodzących w jego mentalności zmian kulturowo-światopoglądowych, był to przede wszystkim szeroko pojęty awans cywilizacyjny. Z przeciętnego gospodarza ze Sługocic i współzałożyciela kółka rolniczego w Będkowie awansował w ciągu dziesięciolecia na kluczowe stanowiska w ZKR i PSL, stając się działaczem społecznym i politykiem ogólnopolskiego formatu.

W pierwszej fazie, do 1914 r., droga kariery Stolarskiego odzwierciedlała charakterystyczne dla tego okresu przenikanie się działalności oświatowej, gospodarczej, społecznej i politycznej. Warto w tym miejscu podkreślić, że w okresie przed I wojną światową rozkwitła także aktywność publicystyczna B. Stolarskiego w formie artykułów, lokalnych korespondencji i fachowych porad gospodarczych. Pisywał lub współpracował on m. in. z „Chłosem Polskim”, „Gazetą Świąteczną”, „Ludem Polskim” i „Zorzą”.

Okres I wojny światowej przyniósł rozwinięcie oraz poszerzenie skali zainteresowań w każdej z tych dziedzin działalności. Jego aktywność ujawniła się zarazem na poziomie lokalnym – wsi i gminy, powiatu, okręgu oraz na forum ogólnopolskim. Niezależnie od sprzyjających okoliczności i rzeczywistego wpływu Stolarskiego na przebieg procesów politycznych, jego awans w organizacjach społeczno-politycznych był wynikiem wpływów lokalnych i powiatowych. Dzięki nim mógł on wspinać się po szczeblach hierarchii organizacyjnej na szczyt polityki w ZKR i PSL „Wyzwolenie”.

Następne lata przyniosły, trzeba przyznać, kolejne zaszczyty i godności, ale były one ukoronowaniem jego kariery społeczno-politycznej z okresu I wojny światowej. Kariery, której symbolami w pierwszych miesiącach niepodległej Polski stały się objęcie teki ministra rolnictwa w rządzie Jędrzeja Moraczewskiego i zdobycie mandatu posła do Sejmu Ustawodawczego.

Paweł Perzyna

BŁAŻEJ STOLARSKI
WAYS FOR SOCIAL RISE OF POLISH PEASANT (1900–1918)

Błażej Stolarski's social rise linked with economic and social changes which took place at the beginning of the XXth century. In consequence of his self-education as well as a wide-spread educational, cultural and economic action of the national movement on the

country areas of the Kingdom of Poland, Stolarski became aware of necessity of an intensification in agriculture.

Stolarski's activity in the Agricultural Circles (since 1907), the most important social and economic organization of peasants in the Kingdom of Poland, as well as a process of social democratization made it possible for him to enter political activity. In 1912 he became a co-founder of Narodowy Związek Chłopski (The National League of Peasants). In 1915 Polskie Stronnictwo Ludowe PSL (Polish Peasants' Party), which united 3 political organizations of peasants, designated B. Stolarski to Centralny Komitet Narodowy (Central National Committee), being a representation of the independence parties of the Kingdom of Poland. The most successful for Stolarski's own political career was 1917. He became a member of Tymczasowa Rada Stanu (Provisional State Council) and a chairman of PSL then. In November 1918 B. Stolarski entered into the Provisional People's Government of the Republic of Poland in Lublin and signed it's program declaration.

B. Stolarski devoted himself to a development of an educational system in Będków district. In 1914 he founded a school in Sługocice and 3 years later he became a co-founder and a chairman of a society for establishing a secondary school in Będków.